

**SRBIJA
U USLOVIMA
GLOBALNE KRIZE
NEOLIBERALNOG
OBLIKA
KAPITALISTIČKE
REGULACIJE**

UREDнице:

Jelena Pešić, Vera Backović i Anđelka Mirkov

Univerzitet u Beogradu – Filozofski fakultet | 2018

1838

S

rbija u uslovima globalne
krize neoliberalnog oblika
kapitalističke regulacije

Urednice:

Jelena Pešić, Vera Backović i Anđelka Mirkov

*Srbija u uslovima globalne krize
neoliberalnog oblika kapitalističke regulacije*
Urednice: Jelena Pešić, Vera Backović i Anđelka Mirkov
Prvo izdanje, Beograd 2018.

Izdavač

Univerzitet u Beogradu – Filozofski fakultet
Institut za sociološka istraživanja
Čika Ljubina 18–20,
Beograd 11000, Srbija
www.f.bg.ac.rs

Za izdavača

Prof. dr Danijel Sinani
v. d. dekana Filozofskog fakulteta

Recenzenti

Prof. dr Mirjana Bobić
Prof. dr Slobodan Miladinović
Prof. dr Dalibor Petrović

Lektura i korektura

Svetlana Stojković

Priprema

Dosije studio, Beograd

Štampa

JP Službeni glasnik, Beograd

Tiraž

200

ISBN

978-86-6427-100-4

Ovu publikaciju podržao je projekat PERFORM (Performing and Responsive Social Sciences) Švajcarske agencije za razvoj i saradnju (SDC) koji sprovode Helvetas Swiss Intercooperation i Univerzitet u Friburgu. Stavovi izneti u ovom zborniku su stavovi autora i ne odražavaju mišljenje i stavove Švajcarske agencije za razvoj i saradnju niti organizacije Helvetas Swiss Intercooperation i Univerziteta u Friburgu.

SADRŽAJ

- 7 | Umesto uvoda

GLOBALNA KRIZA NEOLIBERALNOG PORETKA NA PRIMERU SRBIJE: UZROCI, POSLEDICE I ALTERNATIVE

- 13 | *Ljubiša Mitrović*
Položaj Srbije u kontekstu globalne krize i traganja za alternativom
- 29 | *Jelena Pešić*
Karakteristike strukturalne i vrednosno-ideološke divergencije populacije i elita u kontekstu globalnog uspona i krize neoliberalizma: slučaj Srbije
- 53 | *Nataša Jovanović*
Srbija na tromeđi *ozlojeđenosti, straha i neodlučnosti*: primena teorijskog modela Cvetana Todorova na slučaj Srbije

IZAZOVI NEOLIBERALIZACIJE JAVNE UPRAVE I KULTURNE POLITIKE U SRBIJI

- 75 | *Srđan Korać*
Korporativno-menadžersko pomodarstvo i urušavanje društvene uloge javne uprave u Srbiji
- 95 | *Nemanja Zvijer*
Kratak osvrt na neoliberalnu agendu u kulturi (primer jedne lokalne sredine u Srbiji)

GRAĐANSKI AKTIVIZAM KAO ODGOVOR NA KRIZU NEOLIBERALNOG KAPITALIZMA U SRBIJI

- 111 | *Ana Birešev*
Protest protiv diktature iz perspektive društvenih pokreta na evropskoj periferiji
- 127 | *Jelisaveta Petrović*
Protestna politika u digitalno doba – slučaj *Protesta protiv diktature*

- 147 | *Dragan Stanojević, Jelisaveta Petrović*
Socijalne biografije mladih aktivista političkih partija u Srbiji

UTICAJ GLOBALNIH NEOLIBERALNIH PROCESA
NA URBANI RAZVOJ U SRBIJI

- 171 | *Anđelka Mirkov*
Neoliberalizam i društvene nejednakosti:
refleksije na nivou urbanih susedstava
- 183 | *Željka Manić*
Materijalni položaj stanovnika osam gradova u Srbiji
- 205 | *Vera Backović*
Percepcija postsocijalističkog razvoja Beograda u odnosu
na druge gradove i regione u Srbiji
- 223 | *Marija Vasilić*
Razvoj gradova u Srbiji pod uticajem sinergije „partokratske“
države i neoliberalnog kapitalizma

NEKI METODOLOŠKI IZAZOVI BUDUĆIH ISTRAŽIVANJA

- 243 | *Božidar Filipović*
O privatizaciji i privatnom vlasništvu – kvalitativni
i kvantitativni pristup problemu vrednosne orijentacije

MATERIJALNI POLOŽAJ STANOVNIKA OSAM GRADOVA U SRBIJI*

Željka Manić**

Univerzitet u Beogradu – Filozofski fakultet

Apstrakt: Predmet rada je proučavanje materijalnog položaja stanovnika Kragujevca, Šapca, Užica, Novog Pazara, Sombora, Zrenjanina, Leskovca i Zaječara. Osnovni cilj rada je utvrđivanje materijalnog položaja stanovnika navedenih osam gradova u Srbiji, kao i analiza razlika u njihovom materijalnom položaju. Rad se zasniva na podacima prikupljenim u anketnim istraživanjima realizovanim 2013, 2014. i 2015. godine na reprezentativnom uzorku stanovništva osam gradova, u okviru potprojekta *Karakteristike teritorijalnog kapitala u Srbiji* Instituta za sociološka istraživanja Filozofskog fakulteta u Beogradu. Rezultati analize pokazuju da stanovnici proučavanih gradova pretežno imaju niži srednji materijalni položaj, ali i da postoje razlike u njihovom materijalnom položaju, koje su uočljive i kada su predmet analize dimenzije materijalnog položaja, odnosno prihodi i imovina.

Ključne reči: materijalni položaj, Kragujevac, Šabac, Užice, Novi Pazar, Sombor, Zrenjanin, Leskovac, Zaječar

Uvod

Proučavanje materijalnog položaja je nezaobilazna sociološka tema, s obzirom na to da su izražene nejednakosti u distribuciji materijalnog bogatstva u društvu jedno od „najkarakterističnijih obeležja njegove unutrašnje sistemski zasnovane podeljenosti“ (Lazić, 2011: 148). Materijalni položaj je neodvojiv od položaja društvenih grupa u reprodukciji sistema, ali i od mesta stanovanja. Predmet ovog rada je analiziranje materijalnog položaja stanovnika Kragujevca (KG), Šapca (ŠA), Užica (UE), Novog Pazara (NP), Sombora (SO), Zrenjanina (ZR), Leskovca (LE) i Zaječara (ZA). Osnovni cilj rada je utvrđivanje materijalnog položaja stanovnika

* Rad je deo projekta „Izazovi nove društvene integracije u Srbiji: koncepti i akteri“ (evid. br. 179035), koji finansira Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja Republike Srbije.

** zmanic@f.bg.ac.rs

osam gradova u Srbiji, kao i proučavanje razlika u njihovom materijalnom položaju. Analiza počiva na podacima prikupljenim u anketnim istraživanjima koja su realizovana 2013. godine (KG, ŠA, UE i NP), 2014. godine (SO i ZR) i 2015. godine (LE i ZA) na reprezentativnom uzorku stanovništva gradova. Istraživanja su izvedena u okviru potprojekta *Karakteristike teritorijalnog kapitala u Srbiji*, koji je sastavni deo projekta *Izazovi nove društvene integracije u Srbiji: koncepti i akteri* Instituta za sociološka istraživanja Filozofskog fakulteta u Beogradu.

Tekst započinje određenjem pojmova značajnim za predmet rada, kao i prikazom osobenosti i mogućnosti empirijske građe na kojoj je zasnovana analiza. Naredni deo je posvećen relevantnim karakteristikama proučavanih osam gradova i materijalnom položaju stanovništva Srbije. Zatim su analizirani podaci o indikatorima osnovnih dimenzija materijalnog položaja stanovnika KG, ŠA, UE, NP, SO, ZR, LE i ZA, tačnije podaci o prihodima, uključujući subjektivnu ocenu materijalne situacije domaćinstva, i imovini. Naposletku je analiziran njihov ukupan materijalni položaj iskazan kompozitnim indeksom, formiranim na osnovu objektivnih pokazatelja, kao i subjektivno vrednovanje materijalnog položaja domaćinstva. U zaključnom delu su sintetizovani rezultati analize materijalnog položaja stanovnika osam gradova u Srbiji.

Konceptualno-metodološki okvir

Pod materijalnim položajem se podrazumeva raspolaganje različitim materijalnim dobrima, a javlja se kao „direktna posledica položaja u društvenoj reprodukciji“ (Lazić, 1994: 70), ali i mesta stanovanja, tačnije resursa kojima raspolazu prostor i njegovi stanovnici. KG, ŠA, UE, NP, SO, ZR, LE i ZA karakteriše periferna pozicija po pitanju prostorne koncentracije resursa u Srbiji, u odnosu na beogradsko i novosadsko metropolitensko područje, u kojima su koncentrisani razvojni resursi (Petrović, 2014: 76). S tim u vezi, bitan je pojam teritorijalnog kapitala, koji „označava razvojni potencijal inherentan mestu“ (Petrović, 2014: 46) i podrazumeva „spособnost gradova (teritorije) da kao kolektivni akteri eksploatišu i *kreiraju vrednosti* iz svojih resursa“ (Petrović, 2014: 47). Pojam teritorijalnog kapitala prepoznaje različite vrste lokalnih resursa, odnosno dekomponovan je na „tvrde“ i „meke“ dimenzije. Pod „tvrđim“ se podrazumevaju prirodna sredina i izgrađeno okruženje (industrijska struktura, geostrateški položaj, saobraćajno-komunalna infrastruktura itd.), a „meke“ označavaju kapacitet lokalnih aktera da koristeći raspoložive resurse stvore dodatnu vrednost.

Empirijski podaci na kojima se zasniva analiza materijalnog položaja stanovnika osam gradova u Srbiji prikupljeni su u anketnim istraživanjima o karakteristikama njihovog teritorijalnog kapitala. Realizovana su na reprezentativnom uzorku stanovništva datih gradova: KG (N=379), ŠA (N=346), UE (N=322) i NP (N=299) 2013. godine, SO (N=288) i ZR (N=304) 2014. godine, LE (N=301) i ZA (N=313) 2015. godine. Materijalni položaj je meren preko indikatora koji se odnose na prihode i imovinu domaćinstva. Pored objektivnih pokazatelja materijalnog položaja, prikupljeni su i podaci o subjektivnom viđenju materijalne situacije domaćinstva, kao i o oceni materijalnog položaja vlastitog domaćinstva u odnosu na druga domaćinstva u gradu i u Srbiji. Na osnovu podataka o prihodima i imovini napravljen je kompozitni indeks materijalnog položaja, prikazan u obliku intervalne skale sa pet nivoa: niži, niži srednji, srednji, viši srednji i viši materijalni položaj.

Analizirani podaci imaju ograničenja, koja uslovljavaju domete na osnovu njih izvedenih zaključaka. Prikupljeni su u okviru šireg istraživanja o razvoju gradova srednje veličine u Srbiji, čiji fokus nije bio na materijalnom položaju njihovih stanovnika. Pored toga, između instrumenata za merenje materijalnog položaja upotrebljenog u ovim i drugim istraživanjima u Srbiji postoje razlike, te podaci iskazani indeksom materijalnog položaja nisu uporedivi. S druge strane, relevantni delovi instrumenta upotrebljeni u istraživanjima iz 2013, 2014. i 2015. godine su potpuno isti, odnosno podaci o materijalnom položaju stanovnika osam gradova u Srbiji su uporedivi.

Kontekstualni okvir

Nasleđe prethodnog poretka ima značajnu ulogu u razumevanju razvojnih potencijala, odnosno materijalnog položaja stanovnika proučavanih osam gradova u Srbiji, jer je za socijalistički model urbanizacije osoben jaz po pitanju kvaliteta života u velikim centrima i drugim gradovima (Petrović, 2015: 30). Postsocijalističkom transformacijom uslovljeno ekonomsko restrukturiranje donosi benefite velikim gradovima, privlačnim za investicije i saobraćajno dobro povezanim, a situaciju u gradovima srednje veličine dodatno otežavaju tegobe dugotrajne sistemske transformacije u Srbiji. „Od 2000, proces privatizacije i problemi u privlačenju investicija uslovlili su dalji pad industrijske proizvodnje i kolaps mnogih (mono)industrijskih gradova, povećavajući razvojni jaz između Beograda i drugih gradova, i održavajući značajnom razvojnu podršku od strane republičke vlasti, uključujući i finansijske podsticaje za privlačenje stranih investicija“

(Petrović, 2015: 31). Nezanemarljiv je i uticaj globalne ekonomske krize, čiji se efekti od 2009. godine osećaju i u našem društvu.

Proučavanih osam gradova u Srbiji razlikuju se po geografskoj poziciji i stepenu razvijenosti, odnosno po ekonomskim pokazateljima (Tabela 1), uprkos perifernoj poziciji po pitanju prostorne koncentracije resursa. Stepenu razvijenosti je meren poređenjem vrednosti bruto-domaćeg proizvoda (BDP) po glavi stanovnika u regionu/lokalnoj samoupravi u odnosu na republički prosek (Uredba o utvrđivanju jedinstvene liste razvijenosti regiona i jedinica lokalne samouprave za 2014. godinu). Razvijeni regioni su oni koji ostvaruju veću vrednost BDP-a od republičkog proseka, odnosno Beogradski i Region Vojvodine (SO i ZR), a nedovoljno razvijeni oni u kojima je vrednost BDP-a manja od republičkog proseka, tačnije Region Šumadije i Zapadne Srbije (KG, ŠA, UE i NP), Region Južne i Istočne Srbije (LE i ZA), kao i Region Kosova i Metohije. Prema stepenu razvijenosti jedinice lokalne samouprave mogu pripadati prvoj grupi (stepenu razvijenosti iznad republičkog proseka) – KG i UE, drugoj grupi (stepenu razvijenosti 80–100% republičkog proseka) – ŠA, SO, ZR i ZA, trećoj grupi nedovoljno razvijenih jedinica lokalne samouprave (stepenu razvijenosti 60–80% republičkog proseka) – NP i LE ili četvrtoj grupi izrazito nedovoljno razvijenih jedinica (stepenu razvijenosti ispod 60% republičkog proseka), s tim da se jedinice lokalne samouprave sa stepenom razvijenosti ispod 50% republičkog proseka smatraju devastiranim područjima. Proučavani gradovi razlikuju se i po registrovanoj (ne)zaposlenosti, a podaci iz 2015. godine pokazuju da je situacija najlošija u NP, LE i ZA, a najpovoljnija u UE i ZR (Republički zavod za statistiku, 2016). Prosečne zarade po zaposlenom su iste godine bile najviše u UE i ZR, a najniže u NP, LE i SO.

Potrebno je i osvrtno na materijalni položaj stanovništva Srbije tokom stabilizacije kapitalističkog poretka. Uprkos neuporedivosti rezultata ovih sa drugim istraživanjima u kojima je proučavan materijalni položaj, ukazivanje na najopštije nalaze potonjih omogućava dublje razumevanje materijalnog položaja stanovnika osam gradova u Srbiji. Prema rezultatima istraživanja iz 2012. godine, u odnosu na nalaze iz 2003. i 1989. godine, dolazi do primetnog pada materijalnog položaja svih društvenih slojeva u Srbiji, osim političara, direktora i preduzetnika, koji su imali neznatno viši materijalni položaj nego tokom ubrzane postsocijalističke transformacije, ali znatno niži nego tokom socijalizma (Manić, 2013: 23–24). Među pripadnicima društvenih slojeva najzastupljeniji je bio niži srednji materijalni položaj (41,8%), zatim je sledio niži (33,1%), srednji (16,9%), viši srednji (6,2%), a viši materijalni položaj je imalo samo 1,9% ispitanika.

Tabela 1. Ekonomski pokazatelji osam gradova u Srbiji

Gradovi	Pokazatelj				
	Region	Stepen razvijenosti	Broj zaposlenih na 1.000 stanovnika 2015. godine	Broj nezaposlenih na 1.000 stanovnika 2015. godine	Prosečna zarada bez poreza i do-prinosa u RSD 2015. godine
Kragujevac	Šumadije i Zapadne Srbije	I grupa	264	124	40.964
Šabac	Šumadije i Zapadne Srbije	II grupa	274	100	38.985
Užice	Šumadije i Zapadne Srbije	I grupa	301	64	42.111
Novi Pazar	Šumadije i Zapadne Srbije	III grupa	202	177	33.346
Sombor	Vojvodine	II grupa	256	87	34.858
Zrenjanin	Vojvodine	II grupa	275	65	41.799
Leskovac	Južne i Istočne Srbije	III grupa	216	137	34.178
Zaječar	Južne i Istočne Srbije	II grupa	224	124	39.222

Izvor: Uredba o utvrđivanju jedinstvene liste razvijenosti regiona i jedinica lokalne samouprave za 2014. godinu i Republički zavod za statistiku, 2016.

Prihodi stanovnika osam gradova u Srbiji

Neizostavan pokazatelj materijalnog položaja su prihodi, a u istraživanjima iz 2013, 2014. i 2015. godine prikupljeni su podaci o prosečnim ukupnim mesečnim prihodima domaćinstava stanovnika osam gradova u Srbiji¹, njihovim izvorima, dugovanjima domaćinstva za troškove

1 Od ispitanika je traženo da procene, imajući u vidu sve izvore prihoda, sa koliko novca mesečno, u proseku, raspolaže njihovo domaćinstvo u evrima. Podaci o prihodima su dobijeni u obliku kontinuirane varijable, koja je naknadno rekodovana u intervalne kategorije prikazane u Tabeli 2.

stanovanja, kreditnom zaduženju i problemima sa otplatom, načinima rešavanja nedostatka novca u domaćinstvu, kao i o subjektivnoj oceni materijalne situacije.

Gotovo polovina domaćinstava stanovnika osam gradova u Srbiji ima prosečne ukupne mesečne prihode do 499 evra, a preko 2/5 od 500 do 999 evra (Tabela 2), s tim da podatke nije dalo 3,8% ispitanika. Domaćinstva iz LE, NP, ZA i ŠA pretežno raspolažu prihodima do 499 evra, a domaćinstva iz SO, UE, ZR i KG od 500 do 999 evra.² O višim prihodima potonjih svedoči i njihova veća zastupljenost u kategoriji prihoda od 1.000 do 1.999 evra, a situacija je slična i kada su u pitanju najviši prihodi, koje imaju samo stanovnici KG, ZA, ZR i UE, mada je u pitanju veoma mali broj domaćinstava. Analizom varijanse je utvrđena statistički značajna razlika u prihodima između gradova ($F = 23,135$, $p = 0,000$).

Tabela 2. Ukupni mesečni prihodi domaćinstava stanovnika osam gradova u Srbiji (u %)

Gradovi	Ukupni mesečni prihodi domaćinstva				Ukupno
	Do 499 evra	500–999 evra	1.000–1.999 evra	2.000–9.999 evra	
Kragujevac	34	48	16,1	1,8	100
Šabac	59,2	34,4	6,4	-	100
Užice	38,5	46,3	14,9	0,3	100
Novi Pazar	53,5	40,5	6	-	100
Sombor	40,6	47,6	11,8	-	100
Zrenjanin	30,6	53	15,5	1	100
Leskovac	67,5	26,3	6,3	-	100
Zaječar	60,8	30	7,6	1,5	100
Ukupno	47,2	41,3	10,8	0,6	100

Prihodi domaćinstava stanovnika osam gradova u Srbiji uglavnom potiču od redovnog zaposlenja, a nezanemarljiv izvor prihoda predstavljaju socijalna primanja i ostali dopunski prihodi, dok su druge vrste pri-

2 Prosečni ukupni mesečni prihodi domaćinstava iznose: LE = 412,53, NP = 464,83, ZA = 474,16, ŠA = 484,10, SO = 545,97, UE = 596,62, ZR = 632,60 i KG = 642,76 evra.

hoda znatno manje zastupljene (Tabela 3). Uočljivo je da stanovnicima gradova sa višim prihodima redovno zaposlenje predstavlja češći izvor dohotka nego stanovnicima gradova sa nižim prihodima, dok su kod drugih socijalna primanja zastupljeniji izvor nego kod prvih.

Tabela 3. Izvori prihoda stanovnika osam gradova u Srbiji (u %)

Gradovi	Vrsta prihoda						
	Redovno zaposlenje	Prodaja poljoprivrednih proizvoda	Socijalna primanja (penzije, socijalna pomoć stipendije, dečji dodatak)	Novčana pomoć iz inostranstva od prijatelja, rođaka	Pomoć u novcu od prijatelja, rođaka u zemlji	Renta na osnovu izdavanja stambenog/poslovnog prostora ili zemlje, kamata, dividenda i sl.	Ostali dopunski prihodi (od dodatnih redovnih ili povremenih poslova)
Kragujevac	81	6,1	40,9	2,9	9,5	3,7	24,3
Šabac	69,7	6,1	48	3,5	2,6	6,6	18,8
Užice	78	8,1	36	4	4,7	3,1	25,5
Novi Pazar	69,6	0,7	50,8	4,3	2,7	1,7	27,4
Sombor	70,9	7,8	43	2,8	3,9	10,7	25
Zrenjanin	80	5,3	45,2	3,6	8,2	10,7	24,6
Leskovac	66,6	10,4	52,2	3,7	5,7	3,3	21,9
Zaječar	68	5,4	55,3	6,7	5,1	5,1	29,4
Ukupno	73,2	6,2	46,2	3,9	5,4	5,5	24,5

Neplaćene račune za stan (stanarinu, struju, vodu i ostale komunalne usluge) duže od tri meseca ima 9,8% domaćinstava stanovnika osam gradova u Srbiji. Najčešće dugovanja za troškove stanovanja imaju stanovnici NP (15,1%) i ŠA (15%), zatim KG (12,7%), UE (9%), ZA (7,5%) i LE (6,6%), a najređe žitelji SO (5,6%) i ZR (5,3%). Nalazi pokazuju da su prihodi nedovoljni za zadovoljavanje osnovnih potreba domaćinstava, što uslovljava kašnjenje u plaćanju komunalnih usluga, kao i da viši prihodi ne podrazumevaju i redovnije plaćanje troškova stanovanja.

Na nedovoljnost prihoda ukazuju i podaci da gotovo 1/3 domaćinstava stanovnika osam gradova u Srbiji pribegava kreditnom zaduženju, a skoro 1/7 njih je suočena sa problemima sa otplatom (Tabela 4). Kreditno zaduženje je zastupljenije kod stanovnika gradova sa višim prihodima, a prednjače žitelji UE od kojih preko 2/5 ima kreditno zaduženje. Ređe je zastupljeno kod stanovnika gradova sa nižim prihodima, s tim da uzimanju kredita najređe pribegavaju žitelji NP, manje od 1/5 njih. Nalazi sugerišu da je kreditno zaduženje strategija poboljšanja materijalnog položaja, odnosno da se domaćinstva sa nižim prihodima ne upuštaju u kreditno zaduženje zbog nemogućnosti da ga otplate ili da ga dobiju. Problemi sa otplatom kredita su uglavnom ravnomerno zastupljeni kod stanovnika proučavanih gradova i sa njima se suočava svaki šesti-sedmi dužnik, uz izuzetak SO, sa najizraženijim problemima na ovom planu (svaki treći dužnik) i ZA, sa najmanje izraženim problemima sa otplatom (svaki 13. dužnik).³

Tabela 4. Kreditna zaduženja i problemi sa otplatom stanovnika osam gradova u Srbiji (u %)

Gradovi	Kreditna zaduženja i problemi sa otplatom			Ukupno
	Nemaju kredit	Imaju kredit		
		Redovno otplaćuju	Problemi sa otplatom	
Kragujevac	66,9	29,1	4	100
Šabac	71,9	24,6	3,5	100
Užice	59,3	35,7	5	100
Novi Pazar	82,6	15,4	2	100
Sombor	66,6	25,8	7,7	100
Zrenjanin	66	29,4	4,6	100
Leskovac	75,4	21,3	3,3	100
Zaječar	67,1	30,6	2,3	100
Ukupno	69,4	26,6	4	100

Kreditno zaduženje nije jedino rešenje problema nedovoljnih prihoda stanovnika osam gradova u Srbiji. Skoro polovina njih nedostatak novca u

3 Imajući u vidu da su uzorci relativno mali, broj domaćinstava koja imaju probleme sa otplatom kredita kreće se od 6 (NP) do 22 (SO).

domaćinstvu rešava odricanjem radi smanjenja potrošnje, najčešće žitelji LE, a najređe stanovnici ŠA, dok su ostali načini znatno manje zastupljeni (Tabela 5). Nalazi pokazuju da su mogućnosti i/ili resursi za sticanje dodatne zarade ograničeni, uštedovina nepostojeća ili nedovoljna, ali se ispitanici ipak ređe oslanjaju na pomoć porodice i prijatelja, podižu kredite ili nedostatak novca rešavaju na neki drugi način.

Tabela 5. Najčešći načini rešavanja nedostatka novca u domaćinstvu (u %)

Gradovi	Načini rešavanja problema nedostatka novca						Ukupno
	Trošimo uštedevinu	Odričemo se nekih stvari kako bismo smanjili potrošnju	Pozajmljujemo novac od prijatelja/rođaka/poznanika	Podižemo kredite ili koristimo dozvoljeni minus	Trudimo se da nešto dodatno zaradimo	Nešto drugo	
Kragujevac	13,3	48,3	13,3	6,6	18,3	0,3	100
Šabac	11,2	41,9	19,2	12,4	13,3	2,1	100
Užice	9	48,3	7,8	9	23,7	2,2	100
Novi Pazar	33	47,5	5,7	2	11,8	-	100
Sombor	12,7	48,2	7,4	5,6	21,5	4,6	100
Zrenjanin	16,2	49	7,6	8,3	18,2	0,7	100
Leskovac	15,7	55,3	11,3	6	9,3	2,3	100
Zaječar	11,8	44,4	17,8	11,2	11,5	3,3	100
Ukupno	15,2	47,8	11,5	7,7	16	1,9	100

Predmet proučavanja bilo je i subjektivno vrednovanje materijalne situacije domaćinstva. Stanovnici osam gradova u Srbiji ukazuju da njihova domaćinstva pretežno imaju dovoljno novca samo za osnovne stvari, manje od 1/3 može da priušti i druge stvari osim osnovnih, dok je gotovo 1/5 egzistencijalno ugrožena (Tabela 6). Najlošije materijalnu situaciju svog domaćinstva ocenjuju stanovnici NP, a najbolje žitelji KG, u skladu sa objektivnim pokazateljima. Primetno je i da su stanovnici gradova sa

višim prihodima češće ukazivali da njihova domaćinstva mogu da priušte i luksuzne stvari nego žitelji gradova sa nižim prihodima, s tim da su domaćinstvima ispitanika luksuzna dobra veoma retko dostupna.

Tabela 6. Opis materijalne situacije domaćinstva (u %)

Gradovi	Opis materijalne situacije				Ukupno
	Često nam nedostaje novac čak i za osnovne stvari	Imamo dovoljno novca samo za osnovne stvari	Imamo dovoljno novca i za druge stvari, osim osnovnih	Možemo sebi da priuštimo i luksuzne stvari	
Kragujevac	12,9	52,8	30,1	4,2	100
Šabac	17,1	52,9	29,2	0,9	100
Užice	19,3	50,9	28	1,9	100
Novi Pazar	20,1	59,9	19,4	0,7	100
Sombor	19,5	50,5	28,6	1,4	100
Zrenjanin	14,5	48	35,2	2,3	100
Leskovac	23,1	47,6	28,2	1	100
Zaječar	25,7	44,7	28,3	1,3	100
Ukupno	18,8	51	28,4	1,8	100

Imovina stanovnika osam gradova u Srbiji

Imovina je izuzetno značajna dimenzija materijalnog položaja jer se kroz posedovanje (ne)pokretne imovine akumuliraju materijalna dobra. Predmet razmatranja su sledeći aspekti imovinskog stanja domaćinstava stanovnika osam gradova u Srbiji 2013, 2014. i 2015. godine: vlasništvo nad stambenim objektom, njegova površina, posedovanje dodatnih stambenih jedinica, poslovnog prostora, zemlje i putničkog automobila.

Kada je reč o vlasničkom statusu, treba imati u vidu da je u postsocijalizmu „Srbija postala društvo vlasnika stanova“ (Petrović, 2004: 280). Društveni stambeni fond je privatizovan nakon 1990. godine. Nosioci sta-

narskog prava, među kojima su bili najzastupljeniji rukovodioci i stručnjaci (Vujović, 1994: 94), otkupili su stanove, čime su se po vlasničkom statusu izjednačili sa nižim društvenim slojevima,⁴ do tada najprisutnijim među vlasnicima stambenih objekata. Time ovaj indikator materijalnog položaja donekle gubi na značaju, iako je neizostavan, jer rešavanje stambenog pitanja predstavlja fundamentalnu potrebu.

Skoro 9/10 ispitanika iz osam gradova u Srbiji živi u stanovima/kućama u vlasništvu domaćinstva (Tabela 7). Vlasnički status je najzastupljeniji kod domaćinstava stanovnika LE (90,7%), najmanje zastupljen kod žitelja SO (82,9%), dok je u drugim gradovima vlasnička struktura uglavnom ujednačena (84,7%–86,6%). Međutim, stambeni položaj vlasnika nije podjednako siguran, imajući u vidu da je svaki 18. objekat kupljen na kredit koji se otplaćuje ili je pod hipotekom. Stanovnici UE i SO prednjače u ovakvom načinu rešavanja stambenog pitanja, dok su mu žitelji LE i NP najmanje skloni. Po učestalosti sledi podstanarski status, „najnepovoljniji oblik 'rešavanja' stambenog pitanja“ (Bogdanović, 1991: 243), koji ima skoro 1/12 domaćinstava stanovnika osam gradova u Srbiji. Stanove/kuće najčešće iznajmljuju žitelji ZA i SO, a najređe stanovnici LE. Relativno visok udeo domaćinstava koja iznajmljuju stambene objekte je pokazatelj nedovoljnih i/ili nesigurnih prihoda, koji onemogućavaju trajno rešavanje stambenog pitanja. Nije zanemarljiv ni udeo domaćinstava koja ne poseduju stambene objekte, ali koriste stan u vlasništvu rođaka ili prijatelja bez naknade (5,7%), što najčešće čine stanovnici ZA, a najređe ŠA i KG. To može biti deo „strategije odlaganog transfera vlasništva i plaćanja poreza“ (Petrović, 2004: 280), ali i prikrivenog izdavanja stambenih jedinica. Preostala domaćinstva žive u stanovima u vlasništvu preduzeća, opštine, države ili su stambeno pitanje rešila na neki drugi način (ukupno 1%).

Površina stana/kuće takođe predstavlja uobičajen indikator materijalnog položaja, mada ne omogućava potpun uvid u uslove stanovanja ako nisu raspoložive i informacije o opremljenosti stambene jedinice, koje nisu prikupljene u istraživanjima 2013, 2014. i 2015. godine. Stanovnici osam gradova u Srbiji uglavnom žive u stambenim jedinicama srednje veličine, tj. 50–99 m² (Tabela 8). Najprisutniji u ovoj kategoriji su stanovnici UE, a najmanje zastupljeni žitelji ZR. Nije zanemarljiva ni 1/3 onih koji žive u velikim objektima (100m² i više), s tim da nji-

4 Izjednačavanjem vlasničkog statusa je došlo „do diskontinuiteta u tipu svojine, ali do kontinuiteta u privilegijama“ (Vujović, 1994: 94) viših društvenih slojeva, jer su po niskim cenama otkupili kvalitetnije stanove na boljim lokacijama, za koje su do privatizacije plaćali neekonomsku stanarinu.

hov udeo opada sa povećanjem stambene površine.⁵ U ovoj kategoriji su najprisutniji stanovnici ZR (49,2%) i SO (42,3%), slede žitelji LE (39,1%), KG (34,5%), ŠA (33,7%) i NP (33,6%), a najmanje su zastupljeni stanovnici UE (20,4%) i ZA (20,4%). Manje od 1/8 domaćinstava živi u stanovima male površine (manje od 50 m²), najčešće stanovnici ZA, a najređe stanovnici NP. Razlike u standardu stanovanja uslovljene su materijalnim položajem domaćinstva ispitanika, ali i tipom stanovanja (kolektivno – stambene zgrade i individualno – porodične kuće), koje je pokazatelj „različitih životnih stilova i stambenih preferenci“ (Petrović, 2004: 277).

Tabela 7. Vlasništvo nad stanom/kućom domaćinstava stanovnika osam gradova u Srbiji (u %)

Gradovi	Vlasnički status						Ukupno
	U vlasništvu domaćinstva, bez hipoteke ili kredita	U vlasništvu domaćinstva, sa hipotekom ili kreditom	U vlasništvu preduzeća, opštine/države	U vlasništvu rođaka ili prijatelja, koristi se bez naknade	U vlasništvu lica od kog se iznajmljuje stan (podstanari)	Nešto drugo	
Kragujevac	83,1	3,4	-	4,7	8,7	-	100
Šabac	83,2	3,2	0,3	4,6	8,1	0,6	100
Užice	76,7	9	1,2	5,6	6,8	0,6	100
Novi Pazar	86,3	0,3	1,3	5	6,7	0,3	100
Sombor	74,5	8,4	0,7	6,6	9,1	0,7	100
Zrenjanin	80	4,7	0,3	6	8,3	0,7	100
Leskovac	88,7	2	-	5	4	0,3	100
Zaječar	75,7	4,2	1,2	8,4	10	0,3	100
Ukupno	81,1	4,4	0,6	5,7	7,8	0,4	100

5 Stanovi velike površine razdvojeni su u tri grupe (100–149 m², 150–199 m², 200 m² i više) radi dobijanja preciznijeg uvida.

Tabela 8. Površina stana/kuće stanovnika osam gradova u Srbiji (u %)

Gradovi	Površina stana/kuće					Ukupno
	Mala	Srednja	Velika			
	Manje od 50 m ²	50–99 m ²	100–149 m ²	150–199 m ²	200 m ² i više	
Kragujevac	16,4	49,1	15,9	9,3	9,3	100
Šabac	12,6	53,7	18,8	10	5	100
Užice	15,7	63,8	13,5	3,8	3,1	100
Novi Pazar	7	59,4	21,8	7,4	4,4	100
Sombor	10,5	47,2	26,2	9,4	6,6	100
Zrenjanin	9,4	41,5	31,4	10,7	7	100
Leskovac	9,6	51,2	23,1	7,1	8,9	100
Zaječar	21,1	58,5	9,9	5,1	5,4	100
Ukupno	13	53	19,8	7,9	6,3	100

Vlasništvo nad dodatnim stambenim objektom je veoma značajan pokazatelj materijalnog položaja, pa su prikupljeni podaci da li domaćinstvo poseduje dodatnu stambenu jedinicu, kao i gde se ona nalazi.⁶ Poseduje je više od 1/5 stanovnika osam gradova u Srbiji (Tabela 9), najčešće žitelji UE, a najređe stanovnici NP. Najzastupljenija lokacija dodatnog stana/kuće je selo na području Srbije, a može se pretpostaviti da uglavnom podrazumeva imovinu nasleđenu od predaka koja nije velike tržišne vrednosti. Stanovnici UE prednjače u posedovanju dodatnog stambenog objekta na selu, a na začelju su žitelji NP. Naredna lokacija stambenog objekta po učestalosti je drugi grad u Srbiji, koji je verovatno pristupačniji usled uticaja lokalnog tržišta nekretnina na vrednost objekta. Žitelji SO ih najčešće poseduju, a NP opet najređe. Ispitanici relativno retko poseduju stambene objekte u Beogradu, što nije iznenađujuće imajući u vidu njihove više tržišne cene. Prednjače stanovnici ZA, a na začelju su žitelji LE. Još ređe domaćinstva poseduju stambene jedinice u zemljama bivše Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije (SFRJ), što takođe nije iznenađujuće, s

6 Ukoliko domaćinstvo poseduje više dodatnih stambenih jedinica, prikupljeni su podaci o lokaciji najvrednije.

obzirom na imovinsko-pravne probleme na ovim prostorima tokom i nakon građanskog rata, a nemaju ih samo anketirani stanovnici LE. Najređa lokacija dodatnih stambenih objekata je inostranstvo, a poseduju ih ispitanici iz polovine proučavanih gradova.

Tabela 9. Posedovanje dodatne stambene jedinice i njena lokacija (u %)

Gradovi	Dodatna stambena jedinica						Ukupno
	Ne poseduje	Poseduje					
		U Beogradu	U drugom gradu u Srbiji	U selu u Srbiji	U zemljama bivše SFRJ	U inostranstvu	
Kragujevac	74,7	1,6	10,6	11,9	0,5	0,8	100
Šabac	83,8	1,7	5,2	9	0,3	-	100
Užice	69,9	1,9	5,9	20,8	1,2	0,3	100
Novi Pazar	93,3	1	2,3	3	0,3	-	100
Sombor	75,7	2,1	12,8	5,2	3,1	1	100
Zrenjanin	80,9	3,3	7,9	7,2	0,7	-	100
Leskovac	81,2	0,3	8,7	9,7	-	-	100
Zaječar	71	2,7	7,5	17,1	0,7	1	100
Ukupno	78,7	1,8	7,6	10,6	0,8	0,4	100

Poslovni prostor poseduje 9,7% domaćinstava stanovnika osam gradova u Srbiji. Kao vlasnici poslovnog prostora izdvajaju se žitelji NP (12%), zatim LE (11,4%), ZR (10,9%), KG (10,8%), ŠA (10,4%) i SO (10,4%), a najređe ga imaju stanovnici UE (6,5%) i ZA (5,2%). Može se pretpostaviti da je ovaj tip nekretnine najčešće u vlasništvu sitnih preduzetnika, na osnovu nalaza istraživanja na reprezentativnom uzorku stanovništva Srbije iz 2012. godine (Manić i Mirkov, 2014: 56), pa je logično da prednjače domaćinstva iz NP, grada poznatog po maloj privredi.

Zemljom u vlasništvu raspolaže 18,4% domaćinstava stanovnika osam gradova u Srbiji, od kojih većina ima veoma male posede, tačnije manje od 1 hektara (89,1%). Nalazi su očekivani, imajući u vidu da „više od polovine poljoprivrednih poseda u Srbiji čine oni manji od 2 ha“ (Vujo-

vić, 2013: 103), a istraživanjem su obuhvaćeni stanovnici gradova srednje veličine, kojima poljoprivreda nije osnovna delatnost. Najčešće, obradivo zemljište poseduju žitelji ŠA (24,6%), UE (23,3%) i ZA (23,2%), zatim KG (18,7%), LE (18,6%) i SO (17,7%), a najređe ZR (10,5%) i NP (9%).

Putnički/e automobil/e poseduje preko 3/5 domaćinstava stanovnika osam gradova u Srbiji (Tabela 10). Prednjače stanovnici KG, u čijem gradu se nalazi automobilska industrija, a na začelju su žitelji NP. Domaćinstva pretežno raspoložu jednim automobilom, a njihova struktura prema gradovima je relativno ujednačena (52–63%), s tim da su stanovnici UE, KG i SO najčešće vlasnici, a žitelji NP najređe. Ispod 1/10 domaćinstava ima više od jednog automobila, uz relativno umeren stepen varijacije po gradovima (2,6–14,5%), ali njihov različiti raspored. Stanovnici ZR i KG najčešće poseduju više od jednog automobila, a žitelji ZA najređe.

Tabela 10. Posedovanje putničkog automobila (u %)

Gradovi	Posedovanje putničkog automobila			Ukupno
	Ne poseduje	Poseduje		
		Jedan	Više od jednog	
Kragujevac	27,7	58,3	14	100
Šabac	28,6	63	8,4	100
Užice	35,7	58,4	5,9	100
Novi Pazar	43,5	51,2	5,4	100
Sombor	32,3	58,3	9,4	100
Zrenjanin	28	57,6	14,5	100
Leskovac	38	52	10	100
Zaječar	42,4	55	2,6	100
Ukupno	34,2	56,9	8,9	100

Materijalni položaj stanovnika osam gradova u Srbiji

Naposletku, predmet analize je ukupan materijalni položaj stanovnika osam gradova u Srbiji. Meren je kompozitnim indeksom materijalnog položaja, a formiran na osnovu indikatora o prihodima i imovini domaćinstva. Predstavljen je u obliku intervalne skale, koju čine niži, niži srednji, srednji, viši srednji i viši materijalni položaj.

Rezultati istraživanja iz 2013, 2014. i 2015. godine pokazuju da je materijalni položaj stanovnika osam gradova u Srbiji pretežno niži srednji, preko 1/5 ima srednji, manje od 1/5 niži materijalni položaj, viši srednji 6,4%, dok samo 1% ima viši materijalni položaj (Tabela 11). Posmatrano prema gradovima, postoje odstupanja u navedenom redosledu kategorija materijalnog položaja. Naime, u NP, LE i ZA po učestalosti nakon nižeg srednjeg sledi niži, pa srednji materijalni položaj, dok je kod preostalih pet gradova nakon nižeg srednjeg najučestaliji srednji materijalni položaj, pa niži. Žitelji NP, LE i ZA, kao i ŠA, u odnosu na stanovnike SO, UE, KG i ZR, ređe su prisutni u kategoriji višeg srednjeg materijalnog položaja, dok žitelja NP i LE i nema u kategoriji višeg materijalnog položaja. Analizom varijanse je utvrđena statistički značajna razlika u materijalnom položaju između gradova ($F = 26,969$, $p = 0,000$).⁷

Tabela 11. Materijalni položaj stanovnika osam gradova u Srbiji (u %)

Gradovi	Materijalni položaj					Ukupno
	Niži	Niži srednji	Srednji	Viši srednji	Viši	
Kragujevac	11,6	50,5	25,4	9	3,4	100
Šabac	16,5	57,7	20,3	4,9	0,6	100
Užice	13,1	51,7	25,5	9,3	0,3	100
Novi Pazar	34,8	52,5	11,4	1,3	-	100
Sombor	15,6	48,3	26	9,7	0,3	100
Zrenjanin	9,9	47,4	32,8	7,9	2	100
Leskovac	28,9	53,5	14,6	3	-	100
Zaječar	22,4	56,9	14,7	5,4	0,6	100
Ukupno	18,8	52,4	21,4	6,4	1	100

Pored objektivnih pokazatelja materijalnog položaja, predmet istraživanja bilo je i subjektivno vrednovanje materijalnog položaja domaćinstva u odnosu na druga domaćinstva u svom gradu, kao i u Srbiji. Spearmanovim koeficijentom korelacije ranga utvrđena je pozitivna korelacija između indeksa materijalnog položaja i subjektivne ocene materijalnog polo-

7 Prosečna vrednost na skali materijalnog položaja iznosi: NP = 1,79, LE = 1,92, ZA = 2,05, ŠA = 2,15, SO = 2,31, UE = 2,32, KG = 2,42 i ZR = 2,45.

žaja domaćinstva, i u odnosu na druga domaćinstva u gradu⁸ i u Srbiji⁹. Dakle, što je viši materijalni položaj domaćinstva, to ga ispitanici ocenjuju bolje u odnosu na materijalni položaj drugih domaćinstava.

Ispitanici iz osam gradova pretežno smatraju da je materijalni položaj njihovog i drugih domaćinstava u gradu isti (Tabela 12),¹⁰ zatim sledi bolji, lošiji, mnogo lošiji, a naposljetku mnogo bolji. Najčešće su mišljenja da je materijalni položaj njihovog domaćinstva isti kao kod drugih domaćinstava u gradu žitelji NP, a najređe ZA. Pretpostavka je da ispitanici formiraju ocenu na osnovu uvida u materijalni položaj domaćinstava iz svog okruženja, odnosno da se pretežno susreću sa osobama iz svoje radne i/ili stambene sredine, kao i sa prijateljima koji su istog ili sličnog klasnog položaja, a i njime uslovljenog materijalnog položaja.

Tabela 12. Ocena materijalnog položaja svog domaćinstva u odnosu na druga domaćinstva u gradu (u %)

Gradovi	Ocena materijalnog položaja svog domaćinstva u odnosu na druga domaćinstva u gradu					Ukupno
	Mnogo lošiji	Lošiji	Isti	Bolji	Mnogo bolji	
Kragujevac	2,9	13,3	64	19,2	0,6	100
Šabac	4,1	15,1	60,4	19,2	1,3	100
Užice	2,1	16,9	62,4	17,2	1,4	100
Novi Pazar	4,2	15	66,2	12,5	2,1	100
Sombor	3,2	12,8	58	24,9	1,1	100
Zrenjanin	1,7	13,9	58,2	22,8	3,4	100
Leskovac	4,5	20,1	61,2	13,5	0,7	100
Zaječar	4,3	18,6	50,2	24,9	2	100
Ukupno	3,4	15,7	60,1	19,3	1,5	100

8 Korelacija između promenljivih je srednje jačine u NP ($r = 0,437$), LE ($r = 0,445$), ŠA ($r = 0,451$) i ZA ($r = 0,488$), a jaka u UE ($r = 0,506$), KG ($r = 0,533$), ZR ($r = 0,574$) i SO ($r = 0,622$).

9 Veza između objektivnog materijalnog položaja i njegove subjektivne ocene u odnosu na druga domaćinstva u Srbiji je slaba u NP ($r = 0,231$), srednja u LE ($r = 0,313$), UE ($r = 0,373$), ŠA ($r = 0,419$), ZA ($r = 0,456$), KG ($r = 0,491$) i ZR ($r = 0,494$), a jaka u SO ($r = 0,560$).

10 Materijalni položaj svog domaćinstva u odnosu na druga u gradu nije moglo da oceni ukupno 5,6% ispitanika: KG 10,3%, UE 9,4%, ŠA 7,6%, LE 4%, ZA 3,5%, NP 3,4%, ZR 3%, SO 2,1%.

Ocene su drugačije kada ispitanici porede materijalni položaj svog domaćinstva sa drugim domaćinstvima u Srbiji (Tabela 13).¹¹ Iako najčešće smatraju da je materijalni položaj njihovog domaćinstva isti kao kod drugih domaćinstava, udeo ovog odgovora se smanjuje na manje od polovine ispitanika, lošiji i bolji materijalni položaj zamenjuju mesta, dok kod preostale dve kategorije nema promene u redosledu. Ocene materijalnog položaja domaćinstava iz drugih gradova u Srbiji su verovatno češće formirane na osnovu posrednih uvida, a samim tim i nepouzdanije, ali ukazuju na to da druge gradove stanovnici KG, ŠA, UE, NP, SO, ZR, LE i ZA percipiraju kao sredine koje omogućavaju lošiji materijalni standard svojim žiteljima.

Tabela 13. Ocena materijalnog položaja svog domaćinstva u odnosu na druga domaćinstva u Srbiji (u %)

Gradovi	Ocena materijalnog položaja svog domaćinstva u odnosu na druga domaćinstva u Srbiji					Ukupno
	Mnogo lošiji	Lošiji	Isti	Bolji	Mnogo bolji	
Kragujevac	4	23	58,7	13,7	0,7	100
Šabac	7,2	18,3	56,2	16,7	1,6	100
Užice	7,7	28,1	49,3	13,5	1,5	100
Novi Pazar	10,6	38,5	41,5	8,3	1,1	100
Sombor	5,2	25,7	46,5	21,2	1,5	100
Zrenjanin	2,5	24,2	48,4	22,7	2,2	100
Leskovac	14,8	43,1	38,2	3,9	-	100
Zaječar	10,1	42,2	33,8	13,2	0,7	100
Ukupno	7,8	30,3	46,7	14,1	1,1	100

Zaključna razmatranja

Rezultati analize pokazuju da stanovnici KG, ŠA, UE, NP, SO, ZR, LE i ZA pretežno imaju niži srednji materijalni položaj, ali i da postoje razlike u materijalnom položaju žitelja osam gradova u Srbiji, koje su

11 Materijalni položaj svog domaćinstva u odnosu na druga u Srbiji nije moglo da oceni ukupno 10,5% ispitanika: KG 20,6%, UE 13,8%, ŠA 11%, NP 10,8%, ZR 8,3%, SO 6,3%, LE 5,4%, ZA 5,1%.

uočljive i kada su predmet posmatranja njegove dimenzije, odnosno prihodi i imovina.

Skoro polovina domaćinstava stanovnika proučavanih gradova srednje veličine raspolaže niskim ukupnim mesečnim prihodima (do 499 evra), s tim da žitelji SO, UE, ZR i KG imaju više prihode u odnosu na stanovnike ostalih gradova. Izvor prihoda je pretežno redovno zaposlenje, a nedovoljni su za ispunjavanje osnovnih potreba domaćinstava, imajući u vidu da gotovo svako deseto domaćinstvo ima neplaćene račune za stan, a svako treće pribegava kreditnom zaduženju, češće stanovnici gradova sa višim prihodima. Žitelji KG, ŠA, UE, NP, SO, ZR, LE i ZA navode da dohoci njihovih domaćinstava pretežno omogućavaju obezbeđivanje samo osnovnih stvari, dok gotovo svako peto domaćinstvo ne može često ni to da priušti. Skoro polovina domaćinstava nedostatak novca rešava odricanjem radi smanjenja potrošnje. Najlošiju situaciji po pitanju dimenzije prihoda, iako ne i najmanje ukupne mesečne prihode, imaju stanovnici NP, koji najčešće imaju dovoljno novca isključivo za osnovne stvari i duguju za račune za stan, a najređe se kreditno zadužuju.

Kada je o imovini stanovnika osam gradova u Srbiji reč, oni pretežno raspolažu stambenom jedinicom u vlasništvu domaćinstva, koja je uglavnom srednje veličine, a svako peto domaćinstvo poseduje i dodatni stambeni objekat. Poslovni prostor ima svako deseto domaćinstvo, zemlju svako peto, a većina poseduje jedan putnički automobil. Stanovnici NP su i po pitanju imovine u najlošijoj situaciji u odnosu na žitelje drugih gradova, tačnije najređe poseduju dodatnu stambenu jedinicu, zemlju i automobil.

Kompozitni indeks materijalnog položaja ukazuje na to da skoro polovina stanovnika proučavanih gradova ima niži srednji materijalni položaj, što nije neočekivan nalaz, imajući u vidu rezultate istraživanja na reprezentativnom uzorku stanovništva Srbije 2012. godine, uz podsećanje da su neuporedivi, nasleđe socijalističkog poretka i tegobe dugotrajne systemske transformacije, kao i efekte globalne ekonomske krize. Međutim, posmatrano prema gradovima, uočeno je odstupanje u zastupljenosti drugih kategorija materijalnog položaja. U NP, LE i ZA nakon najučestalijeg nižeg srednjeg materijalnog položaja sledi niži, za razliku od preostalih pet gradova, kod kojih sledi srednji. Drugim rečima, stanovnici ŠA, SO, UE, KG i ZR imaju bolji materijalni položaj nego žitelji prva tri grada, koji su u lošijoj ekonomskoj poziciji i prema objektivnim statističkim pokazateljima (na primer, broj (ne)zaposlenih na 1.000 stanovnika). Može se zapaziti da je raspoređivanje žitelja NP, LE i ZA na skali materijalnog položaja sličnije onom dobijenom na reprezentativnom uzorku stanovništva Srbije 2012. godine, nego ŠA, SO, UE, KG i ZR. Iako proučavanih osam

gradova srednje veličine imaju perifernu poziciju, kada je reč o prostornoj koncentraciji resursa u Srbiji, nalazi sugerišu postojanje razlika po pitanju njihovog teritorijalnog kapitala. Žitelji KG, ŠA, UE, SO i ZR, lokalnih samouprava koje pripadaju prvoj i drugoj grupi prema stepenu razvijenosti, u povoljnijem su položaju od stanovnika preostala tri grada, od kojih ZA pripada drugoj grupi, a NP i LE trećoj grupi prema stepenu razvijenosti. Nesumnjivo je najnepovoljniji materijalni položaj stanovnika NP, prema rezultatima istraživanja, kao i objektivnim ekonomskim pokazateljima. Međutim, upitno je da li je njihov materijalni položaj zaista toliko nepovoljan, imajući u vidu da je tokom blokirane postsocijalističke transformacije NP bio poznat po sivoj ekonomiji, koja je i danas veoma izražena u ovom gradu.

Literatura

- Bogdanović, Marija. 1991. Materijalni standard društvenih slojeva, u: Popović, Mihailo (ur.). 1991. *Srbija krajem osamdesetih*. Beograd: ISI FF.
- Lazić, Mladen. 1994. *Sistem i slom*. Beograd: Filip Višnjić.
- Lazić, Mladen. 2011. *Čekajući kapitalizam*. Beograd: Službeni glasnik.
- Manić, Željka. 2013. Operacionalizacija pojma društveni položaj u istraživanjima društvene strukture u Srbiji, u: Lazić, Mladen i Slobodan Cvejić (prir.). *Promene osnovnih struktura društva Srbije u periodu ubrzane transformacije*, Beograd: ISI FF i Čigoja štampa.
- Manić, Željka i Anđelka Mirkov. 2014. Materijalni položaj ekonomske elite, u: Lazić, Mladen (prir.). *Ekonomska elita u Srbiji u periodu konsolidacije kapitalističkog poretka*, Beograd: ISI FF i Čigoja štampa.
- Petrović, Mina. 2004. Stambeni položaj i stambene strategije domaćinstava u Srbiji, u: Milić, Anđelka (ur.). *Društvena transformacija i strategije društvenih grupa: svakodnevnica Srbije na početku trećeg milenijuma*. Beograd: ISI FF.
- Petrović, Mina. 2014. *Društvo i gradovi: između lokalnog i globalnog*. Beograd: ISI FF i Čigoja štampa.
- Petrović, Mina. 2015. Gradovi kao specifični društveni entiteti: Studije slučaja četiri grada u Srbiji, u: Milenković, Pavle, Stojšin, Snežana i Ana Pajvančić-Cizelj (prir.). *Društvo i prostor*. Novi Sad: Srpsko sociološko društvo, Filozofski fakultet u Novom Sadu i Institut za uporedno pravo iz Beograda.
- Republički zavod za statistiku, 2016. *Opštine i regioni u Republici Srbiji, 2016*, Beograd: Republički zavod za statistiku.
- Uredba o utvrđivanju jedinstvene liste razvijenosti regiona i jedinica lokalne samouprave za 2014. godinu, *Službeni glasnik Republike Srbije*, br. 104/2014, <http://ras.gov.rs/uploads/2017/03/podrska%20za%20otvaranje%20novih%20radnih%20mesta/Lista%20razvijenosti%20JLS.pdf>, posećeno 10.08.2017. godine.

Vujović, Sreten. 1994. Promene u materijalnom standardu i načinu života društvenih slojeva, u: Lazić, Mladen (prir.). *Razaranje društva: Jugoslovensko društvo u krizi 90-ih*. Beograd: Filip Višnjić.

Vujović, Sreten. 2013. Problemi ruralnog razvoja postsocijalističke Srbije u kontekstu društveno-ekonomske krize. *Limes*, god. 9, br. 3: 95–116.

THE ECONOMIC POSITION OF THE INHABITANTS OF EIGHT CITIES IN SERBIA

Željka Manić

University of Belgrade – Faculty of Philosophy

Abstract: The subject of this paper is studying of the economic position of inhabitants of Kragujevac, Šabac, Užice, Novi Pazar, Sombor, Zrenjanin, Leskovac and Zaječar. The main goal of this paper is to determine economic position of the inhabitants of eight cities in Serbia, as well as analysis of differences in their economic positions. The analysis is based on surveys conducted in 2013, 2014 and 2015 on a representative sample of the population of eight cities, within the subproject *Characteristics of Territorial Capital in Serbia* of the Institute for Sociological Research, Faculty of Philosophy, Belgrade. The results of the analysis show that inhabitants of the studied cities mostly have lower middle economic position, but also that there are differences in their economic positions, which are also noticeable when the subject of analysis are dimensions of economic position, i.e. income and property.

Key words: economic position, Kragujevac, Šabac, Užice, Novi Pazar, Sombor, Zrenjanin, Leskovac, Zaječar

CIP – Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд
316.323.6(497.11)(082)

SRBIJA u uslovima globalne krize neoliberalnog oblika kapitalističke regulacije / urednice Jelena Pešić, Anđelka Mirkov, Vera Backović. – Beograd : Univerzitet, Filozofski fakultet, Institut za sociološka istraživanja, 2018 (Beograd : Službeni glasnik). – 263 str. : graf. prikazi, tabele ; 24 cm

“Zbornik radova ... nastao je kao proizvod dve inicijative – naučnog skupa pod nazivom Globalna kriza neoliberalnog oblika kapitalističke regulacije i lokalne posledice: slučaj Srbije, organizovanog od strane Instituta za sociološka istraživanja ... u novembru 2017. godine (u okviru projekta Ministarstva prosvete, nauke i tehnološkog razvoja Izazovi nove društvene integracije u Srbiji: koncepti i akteri, evid. br. 179035), i podrške koju je projekat PERFORM – Performing and Responsive Social Sciences pružio timu koji sprovodi Evropsko društveno istraživanje (European Social Survey – ESS) u Srbiji.” --> Umesto uvoda. – Tiraž 200. – Str. 7–10: Umesto uvoda / Jelena Pešić ... [et al.]. – Bibliografija uz svaki rad. – Summaries.

ISBN 978-86-6427-100-4

a) Неолиберални капитализам – Србија – Зборници
COBISS.SR-ID 266500364

ISBN 978-86-6427-100-4

9 788664 271004